

UDK 81'373.611

Boris Kern

ZRC SAZU, Ljubljana

boris.kern@zrc-sazu.si

KONOTATIVNOST Z VIDIKA STOPENJSKEGA BESEDOTVORJA

Metodologija stopenjskega besedotvorja presega raziskovanje binarnega odnosa med motivirajočo in motivirano besedo in ga razširja na raziskovanje razmerja med netvorjenko in vsemi njenimi neposrednimi (glagol *pogledati* glede na glagol *gledati*) in posrednimi tvorjenkami (samostalniki *pogled* glede na glagol *gledati*). Namen članka je (1) predstaviti besedotvorne in pomenotvorne značilnosti izbranih netvorjenih glagolov s konotativnim pomenom in (2) določiti mesta v okviru besedotvornega sestava, katerih besedotvorno izhodišče nima konotativnega pomena, imajo pa ga nadaljnje tvorjenke (npr. *gledati* → *ogledati* → *ogleduh* nav. slabš.; *videti* → *vidljiv* knjiž. → *vidljivost*).

Ključne besede: konotativni pomen, stopenjske tvorjenke, stopenjsko besedotvorje, besedotvorje, glagoli čutnega zaznavanja

The methodology of researching word-formation groups expands exploration of the binary relationship between the motivating and motivated word to include the relationship between the simplex word and all its pertinent direct (the verb *pogledati* in relation to the verb *gledati*) or indirect (the noun *pogled* in relation to the verb *gledati*) derivatives. In this way, word-formation groups with words derived from the same root and meaning are taken into account. The aim of this article is (1) to present word-formation and meaning producing characteristics of select simplex Slovene verbs with connotative meaning, and (2) within a word-formation group, to specify places where the basis of word-formation lacks connotative meaning, whereas derivatives possess it (*gledati* → *ogledati* → *ogleduh* nav. slabš.; *videti* → *vidljiv* knjiž. → *vidljivost*).

Keywords: connotative meaning, word-formation groups, multistage word formation, verbs of sense perception

1 Uvod

Leksemi imajo obvezne in pomožne pomene, pri čemer med obvezne sodita kategorialni¹ in denotativni² slovarski pomen, med možne pa konotativni pomen (Vidovič Muha 2000: 29). Konotativni slovarski pomen je vedno spremljevalni, tj. denotativnemu

¹ H kategorialnemu slovarskemu pomenu uvrščamo (a) slovarski (slovnični pomen), ki je določen s kategorialnimi pomenskimi sestavinami (KPS), kot so spol, vid, števnost itd. in (b) besedotvorni pomen. (Vidovič Muha 2000: 29)

² Glede na vrsto denotata ga ločimo na (a) »klasični« slovarski (denotat so različne skupine, razredi (abstrahirane) predmetnosti) in (b) sporočanjski oz. komunikacijski, kjer je denotat (uslovarjeno) govorno dejanje (npr. medmeti, deloma členki). (Vidovič Muha 2000: 29)

pomenu dodan,³ pri čemer je konotativnost lahko inherentna, vgrajena v nadsegmentno, morfemsko besedno zgradbo leksema (*vodě* : *vôde*; pog. *firbec* : *radovednež*; nar. *velika mama* : *stara mama*),⁴ ali adherentna, vezana na drugotni pomen (*medved* ekspr. ‘neroden človek, zlasti moški’). V obeh primerih v razmerje med opomenjeno predmetnostjo denotata in jezikovnim izrazom vstopa tvorec besedila, in sicer iz različnih vzrokov – čustvenosti, stilizacije ipd. (Vidovič Muha 2000: 191–92), oz. z drugimi besedami: »spoznavni subjekt (človek) po lastni presoji modificira spoznavni objekt« in »v razmerje z denotatom vnese subjektivni vidik – subjektivne označevalne prvine« (Vidovič Muha 2000: 97). Če je konotativnost inherentna lastnost in s tem tudi sestavina leksema, pa po S. Grabiasu ekspresivnost ni povezana z odnosom tvorca besedila do realnosti sporočila (polj. *realność komunikata*), ampak je povezana s čustvenim (ne)sprejemanjem vsebine sporočila s strani tvorca (Grabias 1978; po Burkacka 2001: 27). V primeru netvorjenih glagolov čutnega zaznavanja lahko govorimo le o adherentni konotativnosti, saj so vsi obravnavani glagolski leksemi večpomenski, konotativnost pa se tako nanaša le na enega od pomenov in nikoli na celoten leksem.⁵

Med leksiko s konotativnimi pomeni sodi leksika s prvinami čustvenosti in kronološkosti (tako v smislu zastarevanja kot neologizmov) in s socialno- ali funkcijskozvrstnimi prvinami (prim. Vidovič Muha 2000: 97–98).

Metodološka osnova raziskave je stopenjsko besedotvorje (Kern 2010, 2011a, 2011b 2017), ki zajema raziskovanje razmerja med netvorjenko in vsemi njenimi neposrednimi (glagol *pogledati* glede na glagol *gledati*) in posrednimi tvorjenkami (samostalniki *pogled* glede na glagol *gledati*). Razložiti velja nekaj osnovnih pojmov metodologije:

- **Besedotvorni sestav** je glede na stopnje tvorjenosti hierarhično urejen nabor besed, ki so tvorjene iz iste korenske besedotvorne podstave in iz enakega slovarskega pomena.
- **Stopenjska tvorjenka** je posamezna tvorjenka znotraj besedotvornega sestava, v okviru slovarskega pomena je neposredno ali posredno tvorjena iz istega korena v besedotvorni podstavi. Tvorjenke v kontekstu stopenjskega besedotvorja niso besede, ki nastanejo iz določenega leksema, ampak besede, ki so tvorjene iz konkretnega pomena določenega leksema.
- **Besedotvorno izhodišče** je netvorjena beseda z določenim slovarskim pomenom, ki je izhodišče besedotvornega sestava.

³ Izjema so kletvice, »kjer gre za izražanje določenih (negativnih) stanj, razpoloženj« (Vidovič Muha 2000: 191–92).

⁴ A. Vidovič Muha navaja (2000: 98–99) naslednje tipe zaznamovanosti zaradi nadsegmentnih lastnosti leksema: (a) mesto naglasa pri pregibalnih vzorcih (še primeri *stežà* – *stežè* : *stèza* – *stèze*; 3. os. mn. pri glagolih *pojò* : *pòjejo*, *nesò* : *nèsejo*); (b) število naglasov, pri čemer velja, da so bližje jezikovnemu neologizmu primeri dvo- ali večnaglasnosti (*angóravolna*, *literárnozgodovinski*); (c) kakovost naglasov, pri čemer so bližje jezikovnemu neologizmu nepremenjeni primeri (*odhòd* – *odhòda* : *odhòd* – *odhòda*); (č) trajanje glasov: bližje jezikovnemu neologizmu so nepremenjeni primeri *bràt* – *bráta* : *brát* – *bráta*, pri čemer je »nepremenjeni tip [...] zaenkrat pogovorni, verjetno celo pokrajinsko pogovorni (ljubljanščina)«.

⁵ Pomembna je ugotovitev, ki izhaja iz analize gradiva v SSKJ-ju, in sicer da se prvina čustvenosti in kronološkosti pojavlja tako na ravni inherentnosti kot adherentnosti, funkcijsko- in socialnozvrstna prepoznavnost pa je predvsem inherentna (Vidovič Muha 2000: 98).

- **Besedotvorni niz** je nabor besed, ki so v tvorbenem razmerju: prva beseda je podstava druge, druga podstava tretje itd. – vse do izkoriščenja tvorbene zmožnosti določenega leksema.
- **Tvorbeni model** je simbolni prikaz vsake tvorjenke, iz katerega je razvidna njena struktura glede besednovrstne pripadnosti. V,V,V,S tako pomeni, da je iz glagola, ki se nahaja v besedotvornem izhodišču, tvorjena prvostopenjska glagolska tvorjenja, iz nje drugostopenjska glagolska tvorjenka, iz nje pa tretjestopenjska samostalniška tvorjenka.

Raziskava je bila narejena na gradivu glagolov čutnega zaznavanja, ki označujejo zaznavanje s petimi čuti: vidom, sluhom, vohom, tipom in okusom. Ker gre za zelo bazične glagole, ki so osnova vsakega obstajanja, pričakovano prikazujejo bogato sliko tvorjenosti, in sicer tako z besedotvornega kot pomenotvornega vidika.

V primerljivih raziskavah na poljskem gradivu (Burkacka 2001) je bilo potrjeno, da so od (ne)zaznamovanosti besedotvornega izhodišča odvisni (1) velikost besedotvornega sestava, (2) število besedotvornih modelov oz. odsotnost nekaterih tipov besedotvornih modelov pri stilsko zaznamovanem besedotvornem izhodišču in (3) dolžina besedotvornih nizov, tj. število besedotvornih postopkov (Burkacka 2001: 197). Na poljskem gradivu je bilo tudi potrjeno, da so besedotvorni sestavi z nevtralnimi izhodiščem praviloma izrazito obsežnejši in bolj morfološko razvejani od »ekspresivnih«,⁶ poleg tega je število besedotvornih modelov v besedotvornih sestavih nevtralnih leksemov dvakrat večje, v besedotvornih sestavih ekspresivnih leksemov nastopa izredno majhno število prislovov, poleg tega pa so besedotvorni nizi v sestavih ekspresivnih leksemov krajši od nizov v sestavih nevtralnih leksemov (Burkacka 2001: 185–92).

2 Besedotvorni sestavi z glagolom s konotativnim pomenom v izhodišču

Znotraj skupine 32 netvorjenih glagolov čutnega zaznavanja, ki so hkrati izhodišča 34 besedotvornih sestavov, jih ima 21 med njimi tudi konotativni pomen. Slednje lahko ločimo v dve dve podskupini: (A) netvorjeni glagoli čutnega zaznavanja, katerih prvi pomen izraža konotativnost, in (B) netvorjeni glagoli čutnega zaznavanja, katerih neprvi pomen je konotativni. Teh je pričakovano več kot v skupini A, saj se konotativnost pogosteje pojavlja v prvih pomenih.

V skupini A najdemo šest glagolskih besedotvornih sklopov, šest pomenov je namreč označenih s kvalifikatorji, in sicer štirje s socialnozvrstnima (knjiž. in nižje pog.), eden s časovnim (raba peša) in eden s strokovnim (psih.). V skupini B pa je večina obravnavanih

⁶ Seveda ne gre zamenjevati konotativnosti kot neobvezne sestavine leksemskega pomena z ekspresivnostjo, pri kateri se izraža zlasti razmerje do vsebine. Ekspresivnost (zanjo je v SP 2001 uporabljen izraz *čustvenost*) se torej kaže kot ena od ubesedenih lastnosti znotraj konotativnosti. Vseeno pa lahko pričakujemo, da se bodo te ugotovitve potrdile tudi pri obravnavi konotativnih leksemov. I. Burkacka je v omenjeni raziskavi, v monografiji *Porównawcza analiza gniazdowa wybranych leksemów neutralnych i nacechowanych ekspresywnie*, primerjala pare besedotvornih sestavov nevtralnih in ekspresivnih leksemov: npr. *jeść* – *żreć* ('jesti' – 'žreti'), *ręka* – *łapa* ('roka' – 'šapa').

pomenov glagolskih leksemov zaznamovanih z ekspresivnostjo (kvalifikatorja ekspr. in nav. ekspr. – takih primerov je 11; s kvalifikatorjem slabš. oz. nav. slabš. pa sta označena dva pomena, in sicer *zijati* 4. in *mečkati* 5.), pri dveh gre za socialnozvrstne prvine (*čekirati* 2. pog. in *streči* 8. star.).⁷ V skupini A kot besedotvorna izhodišča torej nastopajo: *motriti* 1. raba peša ‘z gledanjem dojemati, zaznamovati vsebino česa; opazovati, gledati’, *percipirati* 1. psih. ‘čutno dojemati predmetni svet; zaznavati’,⁸ *šlátati* nižje pog. ‘tipati, otipavati’, *špégati* nižje pog. ‘gledati, navadno skrivoma, pritajeno; kukati’, *zréti* knjiz. ‘gledati’, *žméri* 1. knjiz. ‘gledati z napol zaprtimi očmi’. V skupini B pa: *čekirati* 2. SNB pog. ‘pregledovati’, *loviti* 5. ekspr. ‘prizadevati si kaj videti ali slišati’, *mečkati* 5. nav. slabš. ‘ljubkovalno prijemati, tipati koga, navadno žensko’, *mériti* 3. nav. ekspr. ‘gledati, ogledovati’, *skenírati* 3.// SNB ekspr. ‘pozorno, kritično opazovati’, *slúttiti* in *slúttiti* 3. nav. ekspr. ‘nejasno, nedoločno zaznavati’, *sršéti* 2.// ekspr. ‘jezno gledati’, *stréči* 8. star. ‘prestrezati, loviti’,⁹ *šíniti* 2. ekspr. ‘nenadoma, za kratek čas se pojaviti, prikazati kje’¹⁰, *škíiliti* 2. ekspr. ‘od strani, skrivoma gledati // skrivoma, pritajeno gledati sploh // tako gledati kaj z željo pridobiti si’, *švígniti* 3. ekspr. ‘na hitro pogledati’, *úiti* 8. ekspr. ‘opaziti, zaznati’, *ujéti* 13. ekspr. ‘hitro, v kratkem času zaznati kaj težko zaznavnega, kratkotrajnega // zaznati kaj sploh’, *zijáti* 4. slabš. ‘nepremično, navadno radovedno gledati’, *ždéti* 3. ekspr. ‘biti, nahajati se // biti rahlo opazen, viden’.

V skupini A v okviru šestih besedotvornih sestavov najdemo 65 stopenjskih tvorjenk (povprečno število stopenjskih tvorjenk na besedotvorni sestav je 10,3), v skupini B pa v okviru 15 besedotvornih sestavov 60 stopenjskih tvorjenk (povprečno število

⁷ Stilno-plastni kvalifikatorji (z opredelitvami iz SSKJ-ja in SNB-ja):

knjiz. – »Beseda, pomen ali zveza, ki se rabi zlasti v leposlovnem ali znanstvenem jeziku. V pogovornem jeziku zveni nenavadno [...]« (§ 132)

pog. – »Beseda, pomen ali zveza iz vsakdanje govornice ljudi, ki ne govorijo v narečju [...]« (§ 139) oz. »Kvalifikator pogovorno [...] je širši kot v SSKJ in označuje besedo, pomen ali zvezo, značilno za govorjeni jezik, v zapisih pa rabljeno zlasti v nestrokovnih revijah.« (SNB 2012: 34)

nižje pog. – »Beseda, pomen ali zveza iz nižje plasti pogovornega jezika [...]« (§ 140)

Časovni frekvenčni kvalifikator:

raba peša – »Beseda, pomen ali zveza, ki se umika iz splošne rabe [...]« (§ 152)

star. – »Beseda, pomen ali zveza, ki je bila nekoč (v kaki funkciji) splošno rabljena; danes ima arhaično patino [...]« (§ 154)

Ekspresivni kvalifikatorji:

ekspr. (oz. **nav. ekspr.**) – »Močno čustveno obarvana beseda, pomen ali zveza [...]« (§ 143) oz. »Poleg poudarjene prenesene rabe kvalifikator ekspresivno označuje besedo, pomen ali zvezo, ki je čustveno zaznamovana.« (SNB 2012: 35)

slabš. (oz. **nav. slabš.**) – »Zaničljiva, prezirljiva beseda, pomen ali zveza [...]« (§ 148)

Terminloški kvalifikator:

psih. – psihologija

⁸ Glagol *percipirati* je v pomenskem smislu širši od drugih obravnavanih glagolov, saj pomeni ‘čutno dojemati predmetni svet; zaznavati’; za kateri čut gre, je razvidno šele iz vsakokratne uresničitve v sobesedilu. Argument za sprejetje v obravnavo je bilo predvsem dejstvo, da gre za prevzeti glagol. Predvidevati gre, da za prevzete lekseme, predvsem za glagole na *-irati*, velja, da so besedotvorno manj produktivni. To potrjuje tudi prvi pomen glagola *parcipirati*, iz katerega je tvorjen le trpni deležnik *percipiran* (glagolnik *percipiranje* pa umeščamo v besedotvorni sestav *percipirati* 2. ‘dojemati, spoznavati’).

⁹ Glagol je v obravnavo vključen kot besedotvorno izhodišče za tvorbo glagolov *ošiniti* in *prešiniti*.

¹⁰ Glagol je v obravnavo vključen kot besedotvorno izhodišče za tvorbo glagola *ošiniti* s pomenom ‘na hitro pogledati’.

stopenjskih tvorjenk na besedotvorni sestavi je 4). Ti podatki potrjujejo predvidevanje, da so besedotvorni sestavi z neprvim pomenom netvorjenega glagola v izhodišču manj produktivni kot besedotvorni pomeni s prvim pomenom netvorjenega glagola. Izkaže se tudi, da so najproduktivnejši tisti besedotvorni sestavi, ki imajo v izhodišču širši pomen (npr. pri *zreti* 'gledati' nasproti *žmeriti* 'gledati z napol zaprtimi očmi').¹¹

2.1 Stopenjske tvorjenke glede na pripadnost besedotvornim kategorijam

Deleži stopenjskih tvorjenk glede na pripadnost besedotvornim kategorijam se pri skupini konotativnih glagolov razlikujejo od drugih obravnavanih skupin glagolov čutnega zaznavanja. V skupini A je med stopenjskimi tvorjenkami največ glagolov (25 oz. kar 38,5 %), približno enak delež je samostalnikov (24 oz. 36,9 %), pridevnikov pa je 16 oz. 24,6 %. Med tvorjenkami ni nobenega prislova. Tudi v skupini B so deleži podobni: več kot polovica je glagolov – 32 oz. kar 53,3 %, 16 oz. 26,7 % pridevnikov, sledijo samostalniki (11 oz. 18,3 %), medtem ko je prislov le eden (*zijaasto*), kar predstavlja 1,7 % vseh tvorjenk. Zanimiv je zelo nizek odstotek samostalnikov, v drugih skupinah glagolov čutnega zaznavanja namreč skoraj polovico vseh tvorjenk predstavljajo ravno samostalniki.

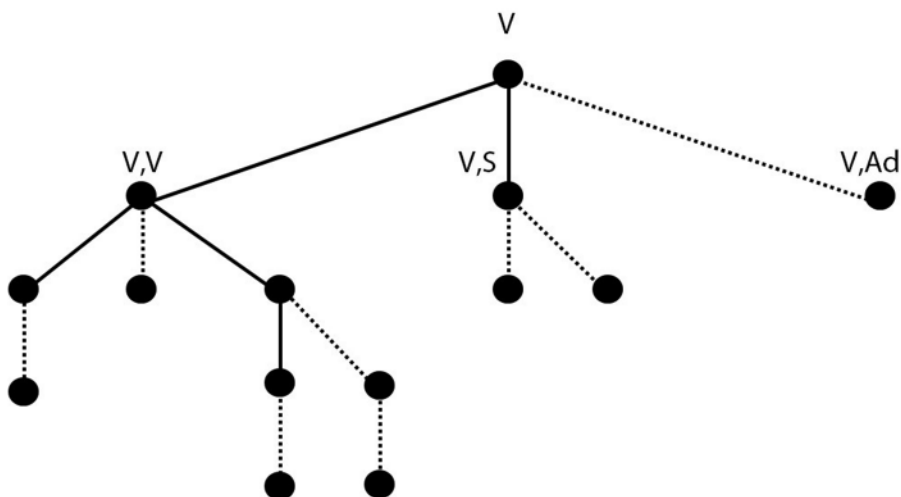
Tvorjenke iz skupine A se pojavljajo na prvih štirih stopnjah tvorjenosti. Največ tvorjenk je prvostopenjskih, in sicer skoraj polovica (47,7 %), s približno enakim odstotkom pa so zastopane tvorjenke druge in tretje stopnje (24,6 % oz. 23,1 %). Najdaljši besedotvorni niz je štiristopenjski, v gradivu najdemo tri take primere: *zreti* → *za-zreti* → *zazr-t* → *sam-o-zazrt* → *samozazrt-je*, *zreti* → *za-zreti* → *zazr-t* → *sam-o-zazrt* → *samozazrt-ost* (v obeh primerih sta tako tretjestopenjska kot četrstopenjski tvorjenki zabeleženi le v korpusnem gradivu) in *zreti* → *za-zreti* → *zazr-t* → *pre-zazrt* → *prezazrt-ost* (v tem primeru je le četrstopenjska tvorjenka iz korpusnega gradiva). V skupini B se tvorjenke pojavljajo le na prvih treh stopnjah tvorbe: prevladujejo prvostopenjske tvorjenke, ki jih je 44 oz. 73,3 %, drugostopenjskih je 13 – 21,7 %, tretjestopenjske pa so le tri, kar predstavlja 5 % vseh tvorjenk (*šiniti* 2. → *pre-šiniti* 2. → *prešinj-en* → *prešinj-en-ost*; *šiniti* 1. → *pre-šiniti* 1. → *prešin-ja-ti* → *prešinjaj-oč*; *zijati* 4. → *zij-alo* 1. → *zija-ast* → *zija-ast-o*). T. i. »globina« besedotvornega niza je eden najočitnejših pokazateljev besedotvorne produktivnosti določene netvorjene besede, po drugi strani pa kaže, kolikšna je njena tvorbena zmožnost (Skaržnyški 2003: 143).

Tvorbene značilnosti lahko prikažemo tudi grafično (smeri črt ponazarjajo tvorbo tvorjenk določene besedne vrste: ✓ – glagol, ↓ – samostalnik, ∨ – pridevnik, → – prislov; debelina oz. oblika črt pa nakazuje številčnost tvorjenk prikazanega besedotvornega modela, ki je razložena v legendi), in sicer na naslednji način:¹²

¹¹ Poleg tega nikakor ni zanemarljivo dejstvo, da v primeru besedotvornega sestava *zreti* prevladujejo del stopenjskih tvorjenk prispevajo nadaljnje tvorjenke iz prvostopenjskih glagolov *ozreti se* in *prezreti*, ki nista ohranila konotativnega pomena.

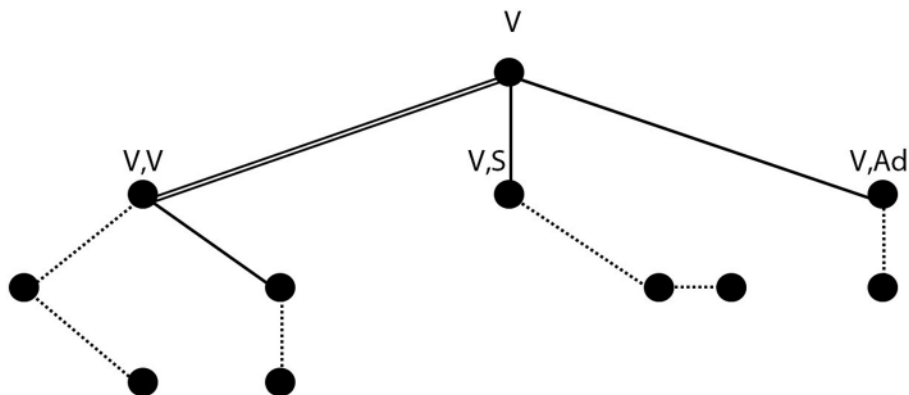
¹² Besedotvorno produktivnost je v štiri razrede prva razdelila H. Jadacka v monografiji *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna* iz leta 1995.

Skupina A:

Slika 1: Grafična predstavitev besodotvornih sestavov z izhodiščem v netvorjenih glagolih, katerih prvi pomen je konotativni.

Skupina B:

Slika 2: Grafična predstavitev besodotvornih sestavov z izhodiščem v netvorjenih glagolih, katerih neprvi pomen je konotativni.

Legenda:

- VISOKA PRODUKTIVNOST (51 tvorjenk ali več)
- SREDNJA PRODUKTIVNOST (od 21 do 50 tvorjenk)
- NIZKA PRODUKTIVNOST (od 6 do 20 tvorjenk)
- SPORADIČNA PRODUKTIVNOST (od 1 do 5 tvorjenk)

2.2 Stopenjske tvorjenke in tvorbeni modeli

V skupini A najdemo 14 različnih modelov, ki so približno enakomerno razporejeni po vseh stopnjah tvorjenosti. Vsi izkazujejo nizko ali sporadično produktivnost – pet jih izkazuje nizko produktivnost (med 6 in 20 tvorjenkami), vsi drugi pa sporadično (5 tvorjenk ali manj). Model V,V je med vsemi najproduktivnejši (18 tvorjenk, med njimi *premotriti*, *ošlatati*, *pošpegati*, *ozreti se*, *prezreti*, *požmeriti* itd.), nizko produktivni so nato še štirje: V,V,Ad,S (*prezrtje*, *zazrtje*, *zazrtost* itd.); V,V,V (*premotrivati*, *razmotrivati*, *ošlatovati*); V,S (*motrenje*, *špeganje*, *zrenje*) in V,V,Ad (*prezrt*, *uzrt*, *zazrt*). Preostalih sedem tvorbenih modelov lahko umestimo v skupino sporadično produktivnih.

V skupini B se nahaja 10 tvorbenih modelov, med njimi pa le model V,V dosega srednjo produktivnost (gre za glagole s predporskimi obrazil: *prečekiati*, *prestreči*, *naloviti*, *uloviti*, *zasršeti* itd.), nizko dosega trije modeli: V,S (*lovljenje*, *mečkanje*, *skeniranje*), V,Ad (*sluteč*, *sršec*, *škileč*, *zijav*) in V,V,Ad (*premečkan*, *preskeniran*, *ošinjen*, *zasluten*), vsi drugi pa sporadično. Vsi omenjeni modeli so tudi med najproduktivnejšimi v drugih skupinah stopenjskih tvorjenk.

2.3 Opis besedotvornih nizov

(a) V,V – gre za najproduktivnejši tvorbeni model v vseh skupinah glagolov čutnega zaznavanja; v primeru šestih netvorjenih glagolov čutnega zaznavanja skupine A tvorimo 18 prvostopenjskih glagolskih tvorjenk, in sicer glagolske sestavljenke s predporskimi obrazil *o-*, *pre-*, *po-*, *raz-*, *u-* in *za-*. Nadaljnje tvorjenke iz glagolov niso številčne, v gradivu jih namreč najdemo med nič in šest na posamezen glagol s predporskimi obrazilom. Predporska obrazila izražajo faznost glagolskega dejanja (začetnost, končnost) ali pa imajo še kak drug prislovni pomen (*pošlatati* – *po-* ‘zgoraj’; *prešlatati* – *pre-* ‘več’, *ozreti se* – *o-* ‘okrog’). Pri vseh naštetih glagolih se konotativnost pri prvostopenjski tvorjenki ohrani. Izjema je le glagol *ozreti se* (knjiž. ‘gledati’ → ‘usmeriti kam pogled z obratom glave v drugo smer, kot je obrnjeno telo’ // ‘upreti, usmeriti pogled kam’). Izjema je tudi glagol *prezreti*, pri katerem predporsko obrazilo *pre-* popolnoma spremeni pomen izhodiščnega glagola (‘gledati’ → ‘ne videti, ne opaziti’), posledično se tudi konotativnost ne ohrani. Pri drugem pomenu glagola *prezreti* gre za prehod v domeno mentalne percepcije, in sicer s pomočjo metaforizacije (podobno je tudi v primeru glagola *ošlatati*: ‘tipati, otipavati’ → ‘s tipanjem ugotoviti, najti’, s tem da se tu konotativnost pri tvorjenki ohrani).

Tudi v skupini B je podobno: nastopajo predporska obrazila *po-*, *na-*, *pre-*, *za-* in *ob-*,¹³ in sicer pri 28 tvorjenkah, pri čemer se konotativni pomen ohrani. Prvostopenjske glagolske tvorjenke – kar se tiče nadaljnjih tvorjenk – niso izrazito produktivne. Kaže se,

¹³ V tej skupini najdemo tudi en primer modifikacijske izpeljanke, in sicer *šiniti 2*. → *šinj-a-ti*, za katere pa je značilno, da se pri njih obrazilijo prislovi notranjih okoliščin (prim. Vidovič Muha 2011: 70). Glagolska pripona ima modifikacijsko obrazilno vrednost, saj izraža ponavljalnost glagolskega dejanja, omenjeni prislov je prislov kratnosti: *šinj-a-ti* ← [večkrat] *šiniti*.

da so tvorjenke, pri katerih prihaja do pomenskega prenosa, tvorbeno manj produktivne od tistih, pri katerih pomenskega prenosa ni, saj noben od teh glagolov ni podstava za tretjestopenjsko tvorbo oz. do tega pride le redko.

(b) **V,V,V,(S/Ad)**: Iz glagolov s predporskimi obrazili skupine A na drugi stopnji tvorimo modifikacijske izpeljanke z obrazili *-iva-* (*premotrivati*, *razmotrivati*), *-ova-* (*ošlatovati*) oz. *-ava-* (*ošlatavati*). Na ta način se realizirajo vsi aktualni pomeni glagola *premotriti* in *razmotriti* (s priponskim obrazilom *-iva-*). Omenjeni glagoli izražajo ponavljajnost glagolskega dejanja, glede na besedotvorno vrsto pa so to modifikacijske izpeljanke. Konotativnost se pri vseh členih besedotvornega niza ohrani.¹⁴

Drugostopenjski glagol *razmotrivati* (star.) je podstava za tretjestopenjsko samostalniško tvorjenko, nastalo z obrazlom *-anje* in pomenom dejanja. Na ta način se realizirajo vsi trije pomeni glagola *razmotrivati* (1. ‘opazovati, gledati’, 2. ‘premišljevat, razmišljati’, 3. ‘presojsati, ocenjevati’).¹⁵

Znotraj skupine B najdemo le tri primere s tem tvorbenim modelom: *ošinjati*, *prestrezati*, *prešinjati*, pri čemer nobeden med njimi ni izhodišče za samostalniško tvorjenko (kot je to v primeru glagolov skupine A), ampak iz glagola *prešinjati* tvorimo tretjestopenjsko deležniško tvorjenko *prešinjajoč*.

(c) **V,V,Ad,(S/Ad,S)**: V obeh skupinah iz prvostopenjskih glagolov s predporskimi obrazili tvorimo deležnike na *-an*, *-en* in *-t* s pomenom ‘prizadetost’: *prešlatan*, *prezrt*, *ošinjen*, *premečkan*, *preskeniran*. Prvostopenjski pa je tudi pridevnik *ulovljiv* (iz skupine B), pri katerem gre za naklonskost (‘možnost’). V nadaljevanju iz njih tvorimo (a) glagolnike z obrazilom *-je* – v smislu besedotvornega pomena gre za dejanje (*prezrtje*); (b) samostalnike z obrazilom *-ost* in pomenom ‘lastnost’ (*uzrtost*, *zazrtost*); (c) nosilca lastnosti z obrazilom *-ež* (*prezrež*). Iz trpnega deležnika na *-t* lahko tvorimo tudi tretjestopenjsko tvorjenko s predporskimi obrazili *ne-*, ki izraža nasprotnost (*neprezrt*). V skupini B pri tvorjenkah *ošiniti 2.*, *uloviti 2.* prihaja do pomenskega prenosa, pri tem pa se konotativni pomen izgubi. Podobno tudi v primeru *mečkati 5.* in *premečkati* pride tako do spremembe faznosti, v smeri končnosti, kot pomenskega prenosa, s tem da se tu konotativni pomen ohrani. V tej skupini je možna tudi tretjestopenjska izpeljanka: samostalnik na *-ost* s pomenom lastnosti oz. stanja (*prešinjjenost*).

(č) **V,S,(Ad,Adv)**: V obeh skupinah glagolov imajo izglagolski samostalniki besedotvorni pomen dejanja/stanja, razen v primeru *motrilca* (skupina A) ter *zijač* in *zijalo*¹⁶ gre za vršilca dejanja, v primeru *ujetje* pa za rezultat dejanja. Samostalniške izpeljanke so v večini tvorjene z obraziloma *-enje/-anje* (*motrenje*, *špeganje*, *zrenje*; *čekiranje*, *lovljenje*, *mečkanje*, *skeniranje*, *škliljenje*, *zivanje*). Konotativnost se pri vseh

¹⁴ V tej skupini pri drugih pomenih tvorjenih glagolov vidimo prehod v polje mentalne percepcije (npr. ‘opazovati, gledati’ → ‘premišljevat, razmišljati’ pri glagolu *razmotrivati*) (prim. Grković-Mejdžor 2011).

¹⁵ Druga dva pomena sta sicer v SSKJ-ju obravnava kot podpomena.

¹⁶ Izglagolska izpeljanka s priponskim obrazilom *-alo* in besedotvornim pomenom vršilca dejanja *zijalo* ima izrazito slabšalni prizvok (prim. Stramljič Breznik 1992: 421). Izpeljanke z obrazilom *-alo* so značilne predvsem za podstavne glagole na *-ati -am*.

samostalniških tvorjenkah ohrani, enako tudi pri nadaljnjih stopenjskih tvorjenkah (v primeru skupine B).

V nadaljevanju (kot drugostopenjsko tvorjenko) najdemo pridevnik z obrazilom *-ast*, ki je nastal z navadno izpeljavo in ima pomen naklonskosti, natančneje 'nagnjenost' (*zijalast*). Iz omenjenega pridevnika na tretji stopnji lahko tvorimo lastnostni prislov (*zijalasto*).

(d) **V,Ad,(S)**: Pri izglagolskih pridevnikih gre za trpne deležnike na *-an*, *-en* (s pomenom 'prizadetost') oz. *-oč/-eč* (*percipiran*, *motren*, *zroč*, *motreč*; *loveč*, *sluteč*, *škileč*), v skupini B tudi naklonske pridevnike na *-av* (*zijav*). Iz slednjega s priponskim obrazilom *-ka* tvorimo nosilko lastnosti *zjavka* 'ženska, ki se kje zadržuje in si radovedno kaj ogleduje'. Vse stopenjske tvorjenke v skupini ohranijo konotativnost.

2.4 (Ne)ohranjanje konotativnosti po besedotvornih stopnjah

V skupini A se v okviru besedotvornega sestava, pri katerem ima izhodišče oznako *raba peša* (*motriti 1.*), *nižje pogovorno* (šlatati, špegati) in *knjižno* (*percipirati*, *žmeriti*), konotativnost ohrani pri vseh stopenjskih tvorjenkah. Pri slednjem izstopa glagol *zreti*: prvostopenjski samostalniki *zretje* je okvalificiran z *redko*, *zrenje 1.* s knjiž., *zrenje 2.* pa filoz., psih.; v nadaljevanju glagolska tvorjenka *ozreti se 1.* 'usmeriti kam pogled z obratom glave v drugo smer, kot je obrnjeno telo' nima konotativnega pomena, ta se ponovno pojavi na tretji stopnji (*ozir 2.*, *3.* publ. in *oziralni* lingv.) in pri *ozreti se 2.* ekspr. 'začeti iskati, poiskati'. Na enak način sta tudi *prezreti 1.* 'ne videti, ne opaziti' in *prezreti 3.* 'kljub pričakovanju ne upoštevati koga' brez konotativnega pomena, ima pa ga *prezreti 2.* nav. ekspr. 'ne spoznati, ne uvideti'.

V skupini B se v okviru pomenov, označenih s kvalifikatorji *pogovorno* (*čekirati 2.*), *slabšalno* (*zijati 4.*) in *navadno slabšalno* (*mečkati 5.*), konotativnost ohrani pri vseh stopenjskih tvorjenkah. Pri glagolu *streči 8.* se konotativnost (*starinsko*) pri prvostopenjski tvorjenki (*prestreči 5.*) ne ohrani, enako pri drugostopenjski (*prestrezati 4.*). Omenjeni besedotvorni sestavi so sorazmerno maloštevilni, saj vsebujejo skupaj 18 stopenjskih tvorjenk. Bolj produktivna so besedotvorna izhodišča s kvalifikatorjem *ekspresivno* oz. *navadno ekspresivno* – zajemajo namreč 42 stopenjskih tvorjenk. Tudi pri njih se konotativnost načeloma ohrani, izjema so prvostopenjske glagolske tvorjenke:

- iz glagola *loviti 5.*: **naloviti** 'z lovljenjem priti do določene količine česa'¹⁷ in **uloviti 2.** 'ujeti' (*uloviti klic na pomoč*);
- iz glagola *šiniti 2.*: **ošiniti 1.** 'na hitro pogledati', **ošiniti 2.** 'udariti, navadno s tankim, prožnim predmetom', pri čemer bi tudi pomen 'na hitro, površno prebrati' lahko označili za ekspresivnega; podobno je tudi v primeru sestavljenke *prešiniti*: prva dva pomena ne ohranita konotativnosti 'hitro, za kratek čas se pojaviti' in 'začutiti vznemirljiv občutek', se pa konotativnost pojavi pri tretjem, četrtem in

¹⁷ Pri čemer je prehod v polje mentalne percepcije (v okviru frazeološkega gnezda) okvalificiran z ekspresivno (• *ekspr. spotoma je nalovil to in ono izvedel*).

petem pomenu (□ *prešiniti* 3. ekspr. ‘nenadno spoznati, dojeti kako dejstvo, resnico’, □ *prešiniti* 4. knjiž. ‘prevzeti, navdahniti’, □ *prešiniti* 5. star. ‘prevzeti, presuniti’);¹⁸

- iz glagola *slutiti* 3: *naslutiti* ‘nekoliko zaslutiti’.

3 Konotativnost pri stopenjskih tvorjenkah, katerih besedotvorno izhodišče je nekonotativno

Konotativnost v besedotvornih sestavih, pri katerih besedotvorno izhodišče nima konotativnega pomena, se pojavi predvsem pri:

- prvostopenjskih medponskoobrazilnih zloženkah, predvsem tistih z ničtim priponskim obrazilom (*drznogled* knjiž., *krivogled* ekspr., *križemgled* ekspr., *votlogled* ekspr., *zvezdogled* 1., 2. knjiž.), z drugimi priponskimi obrazili pa ne (*kratkoviden*, *očividec* ipd.);
- (navadno) drugostopenjskih samostalniških tvorjenkah z ničtim obrazilom: *gledati* 1. ‘upirati, usmerjati pogled kam’ → *dogledati* 1. ‘s pogledom doseči’ → *dogled* knjiž. ‘oddaljenost, v kateri se da kaj (razločno) videti’ (podobno še *ozir* 1., 2., *vpogled*, *oprez*);
- višjestopenjskih samostalniških tvorjenkah (od tretje stopnje naprej), ki so nastale z poenobesedenjem (*zabuljenec*, *pregledanec*, *spogledljivec*, *spogledljivka* – vse ekspr.);
- tvorjenkah, ki so nastale po pomenotvornih postopkih; tudi pri stopenjskih tvorjenkah velja, da je med njimi več takih s konotativnostjo v neprvem pomenu; posebej je to značilno pri prehodu s polja čutnega zaznavanja v polje mentalne percepcije (*loviti* 5. ‘prizadevati si kaj videti ali slišati’ → *naloviti* ‘z lovljenjem priti do določene količine česa’// ekspr. ‘izvedeti’).

Zanimivo je, da je konotativnosti manj v besedotvornih sestavih s samostalniškim besedotvornim izhodiščem (*duh*, *okus*, *sluh*, *tip*, *voh*, *vonj* 1., 2.). Glede na to, da so glagoli čutnega zaznavanja v tem primeru najpogosteje prvostopenjske tvorjenke, se konotativni pomen pojavi predvsem na drugi stopnji, in sicer predvsem pri glagolih s predponskimi obrazili (npr. *izduhati*, *oduhati* redko). Ti navadno niso besedotvorno produktivni, izjema je le glagol *slušati* star. s tvorjenkami *slušalka* (na četrti stopnji:¹⁹ *avdioslušalka*, *BT-slušalka*, *mikroslušalka*, *stereoslušalka*) in *slušatelj* (na četrti stopnji: *slušatelj*, *slušateljica*, *slušateljski*, *slušateljstvo*).

Medmetno besedotvorno izhodišče s konotativnim pomenom *kuku* je podstava za prvostopenjski glagol čutnega zaznavanja *kukati* nav. ekspr., na drugi stopnji pa tvorimo *kukalni* ter na tretji *kukalnik*, ki pa sta oba brez konotativnega pomena.

¹⁸ Oznaka □ pomeni, da je tvorjenka nastala s pomenotvornim postopkom.

¹⁹ Za vpeljavo glagolov *posluhniti*, *prisluhniti* je bila vpeljana hipotetična prvostopenjska tvorjenka *sluhnti*.

4 Sklep

Med stopenjskimi tvorjenkami nastopa tako inherentna kot adherentna konotativnost, glede na frekvenco med glagoli čutnega zaznavanja pa najpogosteje najdemo prav slednjo. Metodologija stopenjskega besedotvorja, ki združuje tako besedotvorni kot pomenotvorni vidik, se je izkazala za primerno. Tudi za slovenščino je z raziskavo potrjeno, da so od (ne)zaznamovanosti besedotvornega izhodišča odvisni: (1) velikost besedotvornega sestava, (2) število besedotvornih modelov oz. odsotnost nekaterih tipov besedotvornih modelov pri stilsko zaznamovanem besedotvornem izhodišču in (3) dolžina besedotvornih nizov. Besedotvorni sestavi z nevtralnimi izhodiščem so tudi v slovenščini bolj razvejani od tistih s konotativnim pomenom; več stopenjskih tvorjenk pa v primerjavi z vsemi drugimi motivirajo besedotvorni sestavi z ekspresivnim besedotvornim izhodiščem. V besedotvornih sestavih s konotativnim izhodiščem najdemo le en primer prislova (*zijaľasto*).

V besedotvornih sestavih s konotativnim besedotvornim izhodiščem se konotativnost v veliki meri ohrani, izjema so predvsem nekatere prvostopenjske glagolske tvorjenke. Konotativnost v besedotvornih sestavih, pri katerih besedotvorno izhodišče nima konotativnega pomena, se pojavi predvsem pri prvostopenjskih medponskoobrazilnih zloženkah, (navadno) drugostopenjskih samostalniških tvorjenkah z ničtim obrazilom, višjestopenjskih samostalniških tvorjenkah (od tretje stopnje naprej), ki so nastale kot posledica poenobesedenja, in tvorjenkah, ki so nastale po pomenotvornih postopkih.

Konotativnosti je v besedotvornih sestavih s samostalniškim besedotvornim izhodiščem manj. Pojavi se predvsem na drugi stopnji, in sicer večinoma pri glagolih s predponskimi obrazili, ki navadno niso besedotvorno produktivni.

LITERATURA IN VIRI

- Besedišče slovenskega jezika*. <http://bos.zrc-sazu.si/besedisc.html>.
- Iwona BURKACKA, 2001: *Porównawcza analiza gniazdowa wybranch leksemów neutralnych i nacechowanych ekspresywnie*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Aleksandra DERGANČ, 1986: *Glagolska predpona po- v ruščini in slovenščini*. Ljubljana: Društvo za tuje jezike in književnosti SRS. 12–21.
- Jasmina GRKOVIČ-MEJĐOR, 2011: Semantika glagola čulne percepcije u staroslovenskom jeziku. *Slavistična revija* 59/1. 11–20.
- Renata GRZEGORCZYKOWA, Jadwiga PUZYNYNA, 1979: *Słotwórstwo współczesnego języka polskiego: rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Romuald GRZESIAK, 1983: *Semantyka i składnia czasowników percepcji zmysłowej*. Wrocław: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydaw. PAN.
- Hanna JADACKA, 1995: *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- , 2003: Zagadnienie motywacji słowotwórczej w opisie gniazdowym. *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia – metoda – zastosowania*. Ur. M. Skarżyński. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Boris KERN, 2010: Stopenjsko besedotvorje. *Slavistična revija*, 58/3. 335–48.
- , 2011a: Analiza besedotvornih sklopov glagola *stopiti*. *Jezikoslovni zapiski*, 17/1. 127–41.
- , 2011b: Stopenjske tvorjenke iz glagolov čutnega zaznavanja. *47. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Družina v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. V. Smole. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 156–60.
- , 2017: Stopenjsko besedotvorje (Na primeru glagolov čutnega zaznavanja). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- Korpus *Gigafida*. <http://www.gigafida.net>.
- Nataša LOGAR, 2006: Stilno zaznamovane nove tvorjenke – tipologija. *Slovensko jezikoslovje danes*. 87–101.
- Nova beseda*, Besedilni korpus na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html.
- Mirosław SKARŻYŃSKI, 2003: Słowotwórcze gniazda odczasownikowe (charakterystyka wstępna). *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia – metoda – zastosowania*. Ur. M. Skarżyński. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, 2012. Ur. A. Bizjak Končar, M. Snoj. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. <http://www.fran.si>.
- Slovenski pravopis*. <http://www.fran.si>.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2004: *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: Poskusni zvezek za iztočnice na B*. Maribor: Slavistično društvo.
- , 2010: *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*. Maribor: FF.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1993: Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom). *Slavistična revija* 41/1. 161–92.
- , 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.
- , 2011: *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. Ljubljana: ZIFF.
- Andreja ŽELE 2001: Ekspresivne oz. čustvenostne oznake v slovarstvu. *Slavistična revija* 41/4. 529–34.

SUMMARY

The author of the article employs the methodology of multistage word formation to study connotative quality both from the standpoint of a description of the word-formational and content-formational characteristics of verbs of sense perception with a connotative base, as well as of the location within a word-formational group in which the word-formational base lacks connotative meaning; the latter can then be found in the derivative.

It can be seen that the adherent connotative quality is most common throughout the material, and that within the frame of verbs of sense perception, (1) the size of the word-formational group, (2) the

number of word-formational models or the lack of some types of word-formational models with a stylistically emphasized word-formational base, and (3) the length of word-formational sequences all depend on the (non) emphasis of the word-formational base. Word-formational groups with a neutral base are more layered than those with connotative meaning. Connotative quality is largely maintained within word-formational groups with a connotative word-formational base; some first-level verbal derivatives are exempt. Word-formational groups with a word-formational base lacking a connotative meaning exhibit connotativity quality chiefly in first-level interaffix compounds, (usually) second-level noun compounds with no affix, high-level noun compounds (third level and up) formed by univerbisation, and compounds created through a content-formational process. Word-formational groups with a nominal word-formational base exhibit less connotative quality (it figures mainly at the second level: verbs with prefixes).